

SULTAN İLAHİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

3023-5820

Altı Aylık Hakemli Kısa Makale, Araştırma ve İnceleme Dergisi

Vol./Cilt: 2, Issue/Sayı: 1, ss. 62-79, June/Haziran 2024

Kadının Örtünmesi Gereken Sınırlar Bağlamında Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'inde Geçen "Siyabun Rikakun" Hadisinin Tahric ve Değerlendirmesi*

In Abu Dâwûd's al-Sunnân in the Context of the Limits of Women's Veiling Takhrij and Evaluation of the Previous Hadith "Siyabun Rikakun"

Sadi Erbek¹

Öz

Örtünmek, dinimizin mümin kadınlara emirlerinden biridir. Örtünmenin farz oluşu geçmişten günümüze ittifakla sabittir. Ancak örtünmenin ölçüsü, sınırları ve keyfiyeti hakkında tartışmalar söz konusu olmuştur. Bu tartışmalar, daha çok örtünmenin sınırları çerçevesindedir. Giyim şekli çerçevesinde bölgeler arasında meydana gelen farklılıklar hakkında bir problem yoktur. Önemli olan, naslarla belirlenen sınırların korunmasıdır. Bu makalede, örtünmenin ölçüsü ile alakalı Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'inde geçen "Siyabun Rikakun" hadisinin senet ve metin değerlendirmesi ve destekleyici rivayetleri hadis musennafatından bulunarak hadisin tahrici yapılmıştır. Daha önce bu hadis üzerine rivayet bazında etraflıca çalışılmamış olması makalemizin önemini ifade etmektedir. Makalede, tahrici yapılacak hadis kaynaklarda geçen farklı tarikleri örneklem metoduyla ele alınmıştır. Hadisin tespit edebildiğimiz tariklerinden, senet ve metinler birbirleriyle mukayese edilerek mütabi ve şahitleri ortaya çıkarılmıştır. Râvi tasarrufları ve ziyadeleri ortaya koyulmuştur. Tariklerde bulunan tâbînden Hâlid b. Dureyk'in tabakat ve rical kitaplarında yer alan, ulema nezdindeki cerh ve tadil açısından sıhhat durumu araştırılmıştır. Hadislerden birisinin *mürsel* olması sebebiyle, *mürsel* hadisin hüccet değeri ve *sika* râvinin *mürseli* hakkında fukahânın ve muhaddislerin değerlendirmelerine yer verilmiştir. Konu ile ilgili rivayetlerin birden fazla tarikten gelmesi hasebiyle, isnad ve metin değerlendirmesi yapılmış, rivayetin hem *mürsel* hem de *merfû* tarikleri üzerinde durulmuştur. Sıhhat tahlilinden sonra mezkûr rivayetin *ma'mûlün bih* olup-olmadığı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Hadis, Kadın, Örtünme, Ebû Dâvûd, Tahric.*

Öne Çıkanlar

- İslam dininin üçlü nizam oluşturma metodu: İslah, ibkâ ve iptaldir.
- Örtünmek, bütün Müslüman kadınlara farzdır, keyfiyeti, ölçüleri ve sınırları vardır.

* Araştırma Makalesi / Research Article, Geliş Tarihi / Date Received: 17.05.2024, Kabul Tarihi / Date Accepted: 28.06.2024, Yayın Tarihi / Date Published: 30.06.2024.

¹ ESOGÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, E-Mail: erbecsadi0098@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7022-0340>

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Erbek, Sadi. "Kadının Örtünmesi Gereken Sınırlar Bağlamında Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'inde Geçen "Siyabun Rikakun" Hadisinin Tahric ve Değerlendirmesi". *Sultan İlahiyat Araştırmaları Dergisi (SİAD)* 2/1 (Haziran 2024), 62-79. <https://zenodo.org/10.5281/zenodo.12592936>

CC BY-NC 4.0

- Tahric, bir eserde Hz. Peygamber'e veya sonraki iki nesle isnad edilen rivayetlerin temel kaynaklardaki yerlerini göstermek, bunların isnad ve sıhhat açısından durumuna işaret etmektir.
- Mürsel hadis, hadisçilerin tarifine göre "Kibâru't-tâbiîn'den (büyük yaşlı) olsun, sigâru't-tâbiînden (küçük yaşlı) olsun, tabiî'nin söz, fiil ve takrir olarak Rasûlullah'tan (s.a.v.) sahâbe'yi zikretmeden naklettiği hadis'e" denir.
- Zayıf bir rivayet, âdıkları ile hasen li gayrihi seviyesine yükselir.

Abstract

One of the commandments of our religion for believing women is to veil themselves. The obligatory nature of veiling is unanimously established from past to present. However, there are debates about the measure of veiling; "what are its limits" and "how it should be". The debates are mostly within the framework of the boundaries of veiling. There is no problem about the differences that occur between regions within the framework of the way of dressing. The important thing is to preserve the boundaries set by the scriptures. In this article, the hadith "Siyabun Rikakun" from Abu Dâwûd's al-Sunân on the extent of the veiling has been analyzed in terms of its script and text and its supporting narrations. The fact that this hadith has not been extensively studied on the basis of narrations before indicates the importance of our article. In the article, the different tarikhs of the hadith to be analyzed in the sources are discussed with the sampling method. From the narrations of the hadith that we have been able to identify, the sanads and texts have been compared with each other and the mutabi and witnesses have been revealed. The additions of the narrators have been revealed. The authenticity status of Khalid b. Dureyk, one of the tâbiîn in the tarikhs, in terms of jarh and tadil in the eyes of the ulema, which is included in the tabakat and rical books, has been investigated. Since one of the hadiths is a mursal hadith, the evaluations of jurists and muhaddithis about the offensive value of the mursal hadith and the mursal of the sika narrator are included. Since the narrations on the subject come from more than one narrator, isnad and textual evaluation were made, and both the mursal and merfû narrations of the narration were emphasized. After the analysis of the authenticity of the narration, it is evaluated whether the aforementioned narration is ma'mûlun bih or not.

Keywords: *Hadith, Women, Veiling, Abu Dawud, Takhrij.*

Highlights

- The method of forming a tripartite system in Islam is reform (islah), maintenance (ibka), and abolition (iptal).
 - Covering (hijab) is obligatory for all Muslim women, and its specifics and limits are defined.
 - Tahric is indicating the places of narrations attributed to the Prophet (peace be upon him) or the following two generations in the primary sources, and pointing out their status in terms of chain of narration and authenticity.
 - According to the definition by hadith scholars, a mursal hadith is a hadith transmitted by a tabi'i (a follower of the Prophet's companions), whether from the older or younger generation, in words, actions, or tacit approvals, without mentioning the companions.
 - A weak narration, when supported by others, can be elevated to the level of hasan li-ghayrihi (good due to other supporting evidence).
-

1. Giriş

İslam dini, Müslümanlara hayatın her alanına dair sorumluluklar yüklemiştir. Sadece belli zaman ve mekâna değil; toplumsal, kurumsal ve kişisel anlamda evrensel yasalar koyarak insanların hayatının bir düzen içinde olmasını sağlamıştır. Nitekim koyduğu hükümlerle ibadetlerden gündelik yaşama, ikili ilişkilerden toplumsal vakalara değin, İslam dininin yayıldığı yerlerde hükümleriyle var olagelmıştır.

İnsanlık tarihi boyunca birçok bölgede var olan kavim ve milletler, kendilerine özgü giyim ve kuşamlarıyla farklılıklar göstermişlerdir. Hatta bu farklılıklar toplumsal statüyü tayin etmek için bile kullanılmıştır. Nitekim köleler ve efendilerin bulunduğu eski toplumlarda üstünlüğün siyasî, içtimâî, askerî vb. alanlarla beraber giyim kuşamda da var olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Haliyle toplumun bir başka sınıfsal ayrımı olan kadın ve erkeklerin giyim ve kuşamlarında bu farklılık göz önüne serilmiştir. Bu durumu etkileyen sebep, hiç şüphesiz bölgesel iklim şartları olduğu gibi dinî, örfî, kültürel ve ideolojik vb. yönler de etkili olmuştur.

Bütün dinler gibi İslam dini de bir bölge ve toplum içinde neşet etmiştir ve hâliyle bu toplumun örf, anane ve kültürüyle mülakî olmuştur. Bu süreçte bütün alanlarda olduğu gibi İslam'ın üçlü nizam oluşturma metodu olan "ibkâ" "iptal" ve "ıslah" süzgeci devreye girmiştir. Örnek olarak şunları zikredebiliriz: Evlatlığın öz oğul gibi olduğu ve mirasta hakkı bulunduğu hükmü iptal edilirken, haccın menâsikleri konusunda ıslah metoduna gidilmiş, evlenme çeşitlerinden İslam Hukukuna uygun olan evlilik hali üzere bırakılarak ibkâ edilmiştir.

Bu makalede konu olarak incelenecek İslam dininde kadınların giyimi ve örtünmesiyle ilgili husus, ıslah metoduna bir örnektir. Bunun müşahhas hali, kadınların giyimine göre sınıflandırılmasıdır. Zira bu dönemde hür kadınlar, başlarını örtmek için hımar (başörtüsü) takarlardı. Fakat yalnız enselerine bağlar veya arkalarına bırakırlar, yakaları önden açılır, gerdanları ve gerdanlıkları münkeşif olur, ziynetleri görünürdü.² Buradan anlaşılıyor ki başörtüsü mefhumu bu toplumun bir gerçeğiydi. Nitekim Kuran-ı Kerim'de bu şekilde açılıp saçılmak "teberrüc" olarak ifade ediliyordu. Teberrüc hakkında erken dönem müfessirlerinden Mukâtil b. Hayyân (ö.150/767 öncesi)³ şöyle der: "Kadının örtüyü başına alıp bağlamadan onu bırakması, gerdanlık, küpe gibi takıların yerlerini, boyun ve boğazını açık bulundurması anlamına gelmektedir."⁴ Bu ise Kuran-ı Kerim'in diliyle kerih görülmüş ve yasaklanmıştır (Ahzâb 36/33).

İslam'ın tesettür emrinin gelmesiyle beraber bu kapanma ve örtünmeye dair birtakım düzenlemeler getirilmiştir. Konuyla ilgili Kur'an-ı Kerim ve sünnetten bazı deliller şunlardır: "Ey Âdemoğulları! Size mahrem yerlerinizi örtecek giysi, süsleneceğiniz elbise yarattık..."

² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, ed. Asım Çüneyd Köksal - Murat Kaya (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022), 4/244.

³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl fi nakdi'r-ricâl* (Beyrut: Daru'l Marife, 1431), 4/172.

⁴ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419), 6/364.

(A'râf 7/26.), "...Dışarıda kalanlardan başka ziynetlerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar..."(Nur 24/31.), "Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine bürünsünler. Bu, tanınıp rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır. Allah ziyadesiyle bağışlamakta ve çok esirgemektedir." (Ahzâb 33/59.), Sünnetten ise şu hadisleri zikredebiliriz: Rasûlullah (s.a.v.), Dihye el-Kelbi'nin kendisine hediye ettiği Mısır kumaşlarından sık dokunmuş bir elbiseyi bana giydirdi, ben de onu hanımına giydirdim. Rasûlullah daha sonra bana "Ne oldu Mısır'dan gelen elbiseyi giymiyorsun?" diye sordu. Ben de "Ey Allah'ın Rasûlü, ben onu hanımına giydirdim" dedim. Bunun üzerine Rasûlullah: "Altına pijama türünden bir şey giymesini ona emreyle. Çünkü ben, o elbisenin, eşinin kemiklerinin hacmini belli etmesinden korkuyorum."⁵ buyurdu.

Bu makalede mezkûr rivayetlerden birisi olan "Siyabun Rikakun" hadisinin tahriri yapılmıştır. Zikredilen hadis metni ise şöyledir:

Hz. Âişe'nin rivâyetine göre, bir gün Esmâ bint Ebûbekir (r.a.) ince bir elbiseyle Rasûlullah'ın (s.a.v.) huzuruna girmişti. Rasûlullah ondan yüz çevirdi ve şöyle buyurdu : "Ey Esmâ! Şüphesiz kadın erginlik çağına ulaştığında, onun şu ve şu yerlerinden başkasının görünmesi uygun değildir." Hz. Peygamber bunu söylerken yüzüne ve avuçlarına işaret etmişti.⁶

Bu hadis hakkında farklı tariklerden farklı bilgilerin geldiği tespit edilmektedir. Rivayet bazında yapılacak bir tahrir⁷, meselenin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

2. Hadis Metin ve Senetleri

Hadisin daha iyi anlaşılabilmesi için farklı tariklerinin bir araya getirilmesi gerekmektedir. Bu yolla, o rivayetin hem isnad hem de metin açısından mukayesesi yapılabilmektedir. Mezkûr rivayet hakkında yedi farklı rivayet beş kaynaktan gelmektedir. Şimdi her bir rivayeti zikrederim.

2.1. Ebû Dâvûd'un es-Sünen'inde Geçen Rivayet

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى الْأَنْطَاكِيُّ، وَمُؤَمَّلُ بْنُ الْفَضْلِ الْحَرَّانِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ بَشِيرٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ خَالِدِ بْنِ خَالِدٍ، قَالَ: يَعْفُوبُ ابْنُ دُرَيْكٍ: عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ أَسْمَاءَ بِنْتَ أَبِي بَكْرٍ، دَخَلَتْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَلَيْهَا ثِيَابٌ رَقَاقٌ، فَأَعْرَضَ عَنْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَالَ: «يَا أَسْمَاءُ، إِنَّ الْمَرْأَةَ إِذَا بَلَغَتْ الْمَحِيضَ لَمْ تَصْلُحْ أَنْ يَرَى مِنْهَا إِلَّا هَذَا وَهَذَا» وَأَشَارَ إِلَى وَجْهِهِ وَكَفَيْهِ قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هَذَا مُرْسَلٌ، خَالِدُ بْنُ دُرَيْكٍ لَمْ يُدْرِكْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا

Ya'kûb b. Ka'b el-Antâkî, Müemmel b. Fadl el-Harrânî > Velîd b. Müslim > Saîd b. Beşîr > Katâde > Hâlid (Ya'kûb b. Ka'b el-Antâkî, Hâlid'in İbn Düreyk eş-Şâmî olduğunu söyledi) > Hz. Âişe.

Esmâ bint Ebûbekir (r.a.) Rasûlullah'ın (s.a.v.) yanına geldi. Üzerinde ince bir elbise -vücut hatlarını belli eden- vardı. Rasûlullah onu görünce -hemen- ondan başını çevirdi ve şöyle buyurdu:

⁵ Ahmet b. Hanbel, *el-Müsned*, (Beirut: Müessesetü'r-Risale, 1421), 36/120 (No. 21786).

⁶ Ebû Dâvûd, "Libâs", 31 (No. 4104).

⁷ Mehmet Görmez, "Tahrîc", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Ocak 2024).

“Ey Esmâ! Hayız çağına gelen kadın için şuraları istisna bedeninin görülmesi uygun olmaz.” Rasûlullah bunu derken ellerini ve yüzünü işaret etti.

Ebû Dâvûd: Hâlid b. Dureyk eş-Şâmî'nin bu hadisi *mürsel* olarak rivayet ettiğini söylemiştir.⁸

2.2. Beyhakî'nin *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*'ında Geçen Rivayet

Ebû Ali er-Rûzbârî > Ebûbekir İbn Dâse > Ebû Dâvûd > Ya'kûb b. Ka'b el-Antâkî, Müemmel b. Fadl el-Harrânî > Velîd b. Müslim > Saîd b. Beşîr > Katâde > Hâlid (Ya'kûb b. Ka'b el-Antâkî Hâlid'in İbn Dureyk eş-Şâmî olduğunu söyledi) > Hz. Âişe.

Esmâ bint Ebûbekir (r.a.) Rasûlullah'ın yanına geldi. Üzerinde ince bir elbise -içini belli eden- vardı. Rasûlullah onu görünce -hemen- ondan başını çevirdi ve şöyle buyurdu:

“Ey Esmâ! Hayız çağına gelen kadın için şuraları istisna bedeninin görülmesi uygun olmaz.” Rasûlullah bunu derken ellerini ve yüzünü işaret etti.

Ebû Dâvûd, Hâlid b. Dureyk eş-Şâmî'nin bu hadisi *mürsel* olarak rivayet ettiğini söylemiştir.⁹

2.3. Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ*'ında Geçen Hadisin Şahidi

Ebû Hasan Ali b. Ahmed b. Abdân > Ahmed b. Ubeyd > Ebû İmrân el-Cevnî > Muhammed b. Rumh > İbn Lehia > İyaz b. Abdullah > İbrahim b. Ubeyd b. Rifaâ el-Ensârî > Babasından (Ubeyd b. Rifaâ) > Esmâ bint Umeys.

Rasûlullah, Hz. Âişe'nin (r.a.) yanına -hüccesine- geldi. Âişe'nin yanında kız kardeşi Esmâ bint Ebûbekir bulunuyordu. Esmâ'nın üzerinde kolları geniş şâmî bir elbise vardı. Rasûlullah, Esmâ'yı görünce hemen dışarı çıktı. Âişe, Esmâ'ya:

“Hemen uzaklaş! Rasûlullah -sende- hoşuna gitmeyen bir şey gördü” dedi. Esmâ çıkınca Rasûlullah eve geri girdi. Âişe annemiz Rasûlullah'ın niçin kalkıp gittiğini sordu. Rasûlullah:

“Esmâ'nın halini görmedin mi? Müslüman bir kadının şu yerleri istisna bedeni gözükmeyen” buyurdu ve elleriyle yenlerini tutup ellerinin üzerini parmaklarına değin örttü, sonra da elleriyle şakaklarını örterek yüzünü açık bıraktı.¹⁰

Beyhakî, isnadının zayıf olduğu değerlendirilmesinde bulunmuştur.

2.4. Ebû Dâvûd'un *el-Merâsîl*'inde Geçen Rivayet

Muhammed b. Beşşar > İbn Dâvûd > Hişam > Katâde.

⁸ Ebû Dâvûd, “Libâs”, 31 (No. 4104). Bu rivayetin sıhhati hakkında âlimlerin görüşleri şunlardır: İbnü'l-Mülakkın ve İbn Hacer zayıf olduğu, Albânî ise hasen olduğu konusunda değerlendirmede bulunmuştur [Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin b. Hasen er-Remlî el-Makdisî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, (Feyyum: Darü'l-Felah, 1437), 16/365].

⁹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî (Beyrut: Daru Kuteybe, 1412), 3/144 (No. 4059).

¹⁰ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424), 7/138 (No. 13496).

Rasûlullah (s.a.v.): "Hayız çağına gelmiş bir kızın yüzü ve elleri istisna bedeninin görünmesi uygun değildir."¹¹ buyurdu.

İbn Adî'nin el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl'inde geçen rivayet:

Muhammed b. Ahmed b. Abdolvâhid b. Abdus > Musa b. Eyyüb en-Nesîbî > Velîd b. Müslim > Saîd b. Beşîr > Katâde > Hâlid b. Dureyk > Hz. Âişe.

Esmâ bint Ebûbekir, Rasûlullah'ın yanına geldi, üzerinde kolları geniş Şâmî bir elbise vardı. Rasûlullah onu görünce ondan yüzünü çevirdi ve şöyle buyurdu:

"Ey Esmâ bu nedir? Hayız çağına gelmiş bir kadın için şuraları istisna bedeninin görülmesi uygun olmaz." Bunu derken ellerini ve yüzünü işaret etti.¹²

Ebûbekir Cürcânî (ö. 471/1078/79):

"Bu hadisi Saîd b. Beşîr'den başka Katâde'den rivayet edeni bilmiyorum" demiştir. Bir keresinde bu hadisi Hâlid bin Dureyk'in, Âişe yerine Ümmü Seleme'den rivayet ettiğini söylemiştir.

2.5. İbn Habîb es-Sülemî'nin Kitâbü Edebi'n-nisâ'sında Geçen Birinci Rivayet

El-Huzâmî > Musa b. Ebî Kesîr > Ebubekir el-Hemedânî > Esmâ bint Umeys (İsâ).¹³

Rasûlullah:

"Müslüman bir kadının elleri ve yüzleri istisna diğer yerlerinin görünmesi yakışmaz" buyurdu. Sonra elleriyle yenlerini tutup ellerinin üzerini parmaklarına değin örttü, sonra da elleriyle şakaklarını örterek yüzünü açık bıraktı."¹⁴

2.6. İbn Habîb es-Sülemî'nin Kitâbü Edebi'n-nisâ'sında Geçen İkinci Rivayet

Esmâ bint Umeys (İsa): Rasûlullah, Âişe'nin yanına geldi, Âişe'nin yanında kız kardeşi Esmâ bint Ebûbekir'de bulunuyordu. Üzerinde kolları geniş Şâmî bir elbise vardı. Rasûlullah onu görünce görmez kalktı ve dışarı çıktı. Âişe annemiz Esmâ'ya:

"Ey Esmâ kalk çabuk Rasûlullah hoşlanmadığı bir şey gördü" dedi. Esmâ kalkıp gitti, sonra Rasûlullah içeri girdi. Âişe Annemiz:

"Ey Allah'ın Rasûlü Esmâ'yı görünce neden kalkıp gittin" deyince Rasûlullah:

"Onun durumunu görmedin mi? Müslüman bir kadının elleri ve yüzleri istisna diğer yerlerinin görünmesi yakışmaz" buyurdu. Sonra elleriyle yenlerini tutup ellerinin üzerini parmaklarına değin örttü, sonra da elleriyle şakaklarını örterek yüzünü açık bıraktı."¹⁵

¹¹ Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, thk. Şuayb b. Muharrem el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408), 310 (No. 437).

¹² Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*, thk. Adil Ahmet Abdulmevcud (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418), 4/417.

¹³ Mezkûr hadis kitabında "Esmâ binti İsa" diye geçmektedir. Lakin tabakat ve teracim kitaplarında böyle bir raviye rastlamadık. Bu ismin yazımında zabt hatası olduğu kanısındayız. Zira iki ismin, Arapça yazımı birbirine benzemektedir. (عيسى - عيسى)

¹⁴ Ebû Mervân Abdülmelik b. Habîb b. Süleymân es-Sülemî, *Kitâbü edebi'n-nisâ*, thk. Abdulmecid Türkî (b.y.: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 1412), 216 (No. 126).

¹⁵ Sülemî, *Kitâbü edebi'n-nisâ*, 219 (No. 133).

Yukarıda geçen yedi hadis, Hâlid b. Dureyk, Esmâ bint Umeys ve Katâde tarafından nakledilmiştir. Sadece Katâde rivayeti muttasıl diğerleri ise munkatı bir rivayet olarak aktarılmıştır. Metin kısmı ise, Beyhakî'nin *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*'da olan rivayetini Ebû Dâvûd'dan alması haricinde her bir rivayetin diğerinden farklı yönler ihtiva ettiği tespit edilmiştir. Rivayetin bazılarında geniş bir anlam verilirken bazılarında ise dar anlam zikredilmiştir. Rivayetlerin sıhhati hususunda ise ilk üç rivayetin âlimler nezdinde görüşlerini tespit ettik, lakin geriye kalan rivayetlerde sıhhatlerine dair bir tespite ulaşamadık ve cerh ifadesine rastlamadık. Râvilerle ilgili ayrıntılı aşama ise şu şekildedir.

3. Hadislerin Senet Tenkidi

Tahricini yaptığımız hadisin senedinde bulunan Halid b. Dureyk'in *Sünen-i Ebu Davud*'da Hz. Âişe'ye, *el-Kemal'de* ise Ümmü Seleme'ye ulaşmadığı halde bu hadisi naklettiği, iki eserin müellifleri tarafından *mürsel* bir hadis olduğu saptanmıştır. İşte bu noktada mezkûr râvinin tabakat ve rical kitaplarında kendisi hakkında bildirilen âlimlerin görüşlerini serdetmek lüzumu hâsıl olmuştur.

Halid b. Dureyk: Askalânî, Dımaşkî, Remli¹⁶ Şâmî¹⁷ nisbeleri ile karşımıza çıkmaktadır. Zehebî, *Tezhîbü Tehzîbi'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl* adlı eserinde Hâlid b. Dureyk'in İbn Ömer, Hz. Âişe'ye ulaşmadığı halde -mürsel olarak- ve Abdullah b. Muhayrız'dan rivayet ettiği, kendisinden Katâde, Eyyüb es-Sicistânî, Ebû Bişr Cafer b. Ebû Vahşiyye, İbn Avn, Evzaî ve Hikl b. Ziyâd'ın rivayet ettiği, Nesâî ve daha birçok kişinin onu sika kabul ettiğini ifade etmiştir.¹⁸ İbn Ömer ve Âişe'den onları görmediği hâlde, Ya'la b. Munye'den ise mürsel olarak ve Abdullah b. Muhayrız ile Kubas bin Eşyem'den rivayet ettiğini, kendisinden, Eyyüb es-Sicistânî, Ebu Bişr Cafer b. Ebu Vahşiyye, İbn Avn, Evzaî, Katâde ve daha birçok kişinin rivayet ettiğini bildirmiştir. Yahya b. Maîn'in Hâlid b. Dureyk hakkında *meşhur*, başka bir seferde ise *sika* dediğini, Nesâî'nin *sika* kabul ettiğini, İbn Hibbân'ın *es-Sikat* isimli eserinde zikrettiğini bildirmiştir.¹⁹ Ezcümle bu nakillerden sonra mezkûr râvinin *sika* oluşuna hükmedilmektedir.

Hâlid b. Dureyk rivayetinin *mürsel* olduğu hakkında genel kabul vardır. Ancak Beyhâkî'de geçen rivayette muttasıl nakil bulunmaktadır. Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ*'nda geçen hadisin senedindeki râviler hakkında yapılan tenkitler şu şekildedir:

- Ebû Hasan Ali b. Ahmed b. Abdân: Hatîb el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdâd*'ında²⁰ Zehebî ise *Tarihu'l-İslam*'ında²¹ kendisinin *sika* bir râvi olduğunu belirtmiştir.

¹⁶ ez-Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-tabakâtü'l-meşâhîr ve'l-a'qâm*, thk. Ömer Abdusselam et-Tedmirî (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1413), 7/353.

¹⁷ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Medine: Daru'l-Berr, 1443), 3/676.

¹⁸ ez-Zehebî, *Tezhîbü Tehzîbi'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl* (Kahire: el-Farukü'l-Hadise, 1425), 3/87.

¹⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/676.

²⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî Hatîb, *Târihu Bağdâd* (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslami, 1422), 13/232.

²¹ ez-Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 28/381.

- Ahmed b. Ubeyd: Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd'*ında²² Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*²³ ve *Siyeru a'lämi'n-nübelâ*²⁴ adlı eserlerinde sika ve güvenilir olduğunu bildirmiştir.

- Musa b. Sehl Ebû İmrân el-Cevnî: Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd'*ında²⁵ Hamza b. Yusuf es-Sehemi, *Dârekutnî*'ye (ö. 385/995)

Musa b. Sehl hakkında sormuş o da sikadır demiştir. Zehebî'nin *Siyeru a'lämi'n-nübelâ*²⁶ isimli eserinde *Dârekutnî* kendisini tevsik etmiştir.

- Muhammed b. Rumh: İbn Cüneyd, İbn Zağba'dan daha güvenilir olduğunu ifade etmiştir. Ebû Dâvûd ve Ebû Said İbn Yunus sika olduğunu belirtmiştir. Nesâî ise hadisinde hiç hata yapmadığını bildirmiştir.²⁷ İbn Mâkûlâ, güvenilir ve sika olduğunu ifade etmiştir. Ebu Said İbn Yunus, hadiste sika olduğunu bildirmiştir. İbn Hibban es-Sikât adlı eserinde ismini zikretmiştir²⁸

- Abdullah b. Lehia: Hadisin isnad zincirinde hakkında en fazla değerlendirmede bulunulan râvi İbn Lehia'dır. Münekkitlerin çok fazla değerlendirme yaptıkları râvi hakkında öncelikle neler zikredildiğini tespit edelim, daha sonra tahliline geçelim:

Hanbel b. İshak, Ahmed b. Hanbel'den rivayetle İbn Lehia'nın hadisinin delil olmayacağını, yazdıklarının çoğunu ise itibar için yazdığını ve bazı hadislerinin bazısı tarafından güçlendirildiğini söyledi. Ebû Dâvûd: Ahmed'in şöyle dediğini işittim: "Mısır'ın râvisi İbn Lehia'dan başkası değildi".²⁹ Ebu't-Tâhir b. es-Serh dedi ki: İbn Vehb'i şöyle derken işittim: Doğru ve salih zat Abdullah bin Lehia -Allah'a yemin ederim ki- bana hadis nakletti.³⁰ El-Hâkim şöyle dedi: Müslim onu iki konuda delil olarak gösterdi. Buhâri: Yahya b. Saîd onu terketti. Abdulğâni İbn Saîd el-Ezdî: "Abadıla, (İbn Mübarek, İbn Vehb, Mukrî) İbn Lehia'dan rivayet ettiyse, o zaman sahihtir" dedi.³¹

Nesâî, babasından rivayetle şöyle dedi: O güvenilir değildir. İbn Maîn dedi ki: O, zayıftı ve hadisi delil olarak kabul edilmezdi. İbn Haraş şöyle demiştir: Onun hadisi yazılmaz, kitapları yandı, böylece kim bir şey getirirse onu kendisine okuturdu. Birisi bir hadis uydursa getirse bile o, getirdiği şeyi ona okurdu.³² İbn Şahin, Ahmed b. Salih'in şöyle dediğini nakletti: İbn Lehia güvenilirdir lakin ondan rivayet edilen hadisler karışıklık içermektedir. İbn Ebi Hatim şöyle dedi: Babama ve Ebû Zür'a'ya İfrikî ve İbn Lehia'yı sordum, hangisi sana daha sevgili diye?

²² Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 5/433.

²³ ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419), 3/62-63.

²⁴ ez-Zehebî, *Siyeru a'lämi'n-nübelâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1405), 15/439-441.

²⁵ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 15/58-59.

²⁶ ez-Zehebî, *Siyeru a'lämi'n-nübelâ*, 14/261.

²⁷ ez-Zehebî, *Tehzîbü Tehzîbi'l-Kemâl*, 8/100-101.

²⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/524-525.

²⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/199.

³⁰ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/200.

³¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/204.

³² İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/205.

Dediler ki: Hepsi zayıftır, İbn Lehia sıkıntılıdır. Onun hadisleri düşünülerek yazılmalıdır. İbn Adî: Hadisi doğrulanmış gibidir ve o hadisleri yazılmaya değer olan kişilerdendir³³ dedi.

İbn Hibbân dedi ki: Onun kıssalarını araştırdım ve onun, gördüğü güvenilir kimselere karşı zayıf insanlar uydurduğunu gördüm, sonra hadislerden olsun ya da olmasın, kendisine ne okunması söylendiğine aldırış etmedi, bu yüzden ondan kaçınmak gerekiyordu. Kitapları yakılmadan önce seleflerinin rivayetlerini aktaran, terkedilmiş kavimlerle ilgili mevzu rivayetler nedeniyle, kitapları yakıldıktan sonra gelen rivayetlerin kullanımından vazgeçmek gerekir, çünkü bunlar onun hadisleri değildir. Ebu Cafer et-Taberi *Tehzîbü'l-âsâr* da şöyle diyor: Hayatının sonunda aklı karıştı.³⁴

İbn Lehia hakkında cerh ve tadil âlimlerinin birçoğunun düşünce izhar ettiği yukarıda geçen bilgiler çerçevesinde malumdur. Serdedilen görüşleri iki grupta değerlendirmek mümkündür. Bunlar, onu zayıf görüp hadis alınamaz diyenler ve ondan hadis nakledilebileceğini söyleyenlerdir. Tadil edenler, herhangi bir delile işaret etmeden tespitte bulunurken, cerh edenler genellikle İbn Lehia'nın kitaplarının yandığı süreçten sonraki nakillerinin kabul edilemeyeceği üzerinde birleşmektedirler. Çünkü kitapları yanan İbn Lehia, kendisine hadis nüshaları getiren herkesten faydalanma yoluna gitmiştir. Bu sürecin de ömrünün sonlarına doğru olduğunu ifade etmek gerekir. Cerh edenlerin hemen hemen hepsinin zikrettiği bu delilin ayrıntısı hakkında bir bilgi yoktur. Yani somut bir delil üzerinden açıklama bulunmamaktadır. Ayrıca cerh edenlerin kullandıkları cerh ifadesi ve değerlendirmesi, muhtemelen kendilerinden önceki âlimlerin ifadelerini kabul ettiklerinden bir değişikliğe uğramadan mana bakımından aynen nakledilmiştir. Cerh edenler kadar tadil edenlerin de sayısı fazladır. Onlar da cerh edenler gibi tek yönlü bir değerlendirme yapmaktadırlar. Belki tadil açısından delil gösterme durumu usûl açısından beklenmemelidir. Dolayısıyla İbn Lehia hakkında hem cerh hem de tadil yönlü değerlendirmeler bulunmaktadır. Mezkûr görüşler çerçevesinde İbn Lehia'nın naklettiği hadisler hakkında, cerh edenlerin detaylı somut bir delil gösterememesinin yanında tadil edenlerin hadisçi olması hasebiyle ilgili rivayetlerin mütâbî ve şâhitleriyle birlikte dikkate alınabileceği ve fıkhu'l-hadis kapsamında delil olabileceği görüşündeyiz.

- İyaz b. Abdullah: Ebû Hâtim kavi değildir demiş, İbn Hibbân *es-Sikât* adlı eserinde ismini zikretmiştir.³⁵ Ebû Hâtim kendisini zayıf bulsa da diğerleri tevsik etmiştir.³⁶ Sâcî, İbn Vehb'in İyaz'dan hadis rivayet ettiğini, ancak bu durumun tartışmalı olduğunu bildirmiştir. Yahya b. Maîn, hadisi zayıftır demiştir. İbn Şahin, *Târîhu esmâ'i's-sikât* adlı eserinde güvenilir olduğunu ve

³³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/206

³⁴ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/207.

³⁵ Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1400), 22/569-570.

³⁶ ez-Zehebî, *Tezhîbü Tehzîbi'l-Kemâl*, 7/279.

Medine'de büyük bir şöhrete sahip olduğunu ancak hadisinde sorun olduğunu bildirmektedir, Buhârî, hadisi münkerdir demiştir.³⁷

- İbrahim b. Ubeyd: Ahmed b. Hanbel ve Ebû Hâtim ilimde meşhur olmadığını ifade etmiştir. Ebû Zür'a er-Râzi sika olduğunu belirtmiş, İbn Hibbân ise *es-Sikat* adlı eserinde ismini zikretmiştir.³⁸

- Ubeyd b. Rifaa: Hz. Peygamber'den irsal etmiştir. İbn Hibban *es-Sikât* adlı eserinde kendisinden bahsetmiştir. İbn Hacer, Ebu Nuaym'ın *es-Sahabe* adlı eserinde zikrettiği ifade etmiştir. Kendisi hakkında ihtilaf olduğu ve Rasûlullah'ı gördüğü söylenir. Rasûlullah'tan rivâyet ettiği bir hadisi zikretmiş ve bu hadisin sahih olduğunu Ubeyd b. Rifâa'nın babasından rivâyet ettiğini söylemiştir. Begavî de Rasûlullah devrinde doğduğunu ifade etmiştir. Müslim kendisini Tabiin'in ilk tabakasında zikretmiştir. El-İcli de Medineli sika bir tabiin olduğunu belirtmiştir.³⁹

- Rifaa b. Rafi' el-Ensârî: Rifaa b. Rafi' b. Mâlik b. el-Aclân b. Amr b. Âmir b. Zureyk el-Ensârî el-Hazrecî ez-Zurkî, Künyesi, Ebu Muâz'dır, Annesi Übey b. Selül'ün kızıdır. Buhârî ve diğerleri onun Bedir ashabından olduğunu belirtmiştir. Buhârî de sabit olduğu gibi, babasıyla beraber Akabe biâtına ve birçok seferlere katılmıştır. Rasûlullâh'tan (s.a.v.) Ebu Bekr (r.a.) ve Ubâde b. Sâmî'ten (r.a.); kendisinden de oğulları Ubeyd ve Muâz, kardeşinin oğlu Yahya b. Hallâd, Yahya'nın oğlu Ali b. Yahya hadis rivayet etmiştir. İbn Kâni', Hicrî 41 ya da 42'de vefat ettiğini ifade etmiştir.⁴⁰

Genel olarak rivayetlere ve isnatlarda geçen râvilere bakıldığında, mezkûr hadisin makbul bir rivayet olduğu görülmektedir. En hafif bir değerlendirmeye, Hâlid b. Dureyk ve Esmâ bint Umeys rivayetleri *zayıf* kabul edilse, râvilerde *şedidü'z-za'f* olmaması hasebiyle birbirinin âdidi olacak, dolayısıyla *hasen li gayrihi* seviyesine yükselecektir. Beyhakî rivayetinde geçen râvilere hakkındaki bu tespitlerden sonra, Hâlid b. Dureyk rivayetinin *mürsel* olarak görülmesi bizi irsal kavramını açıklamaya sevk etmiştir. Çünkü *mürsel* hadis kabul edilir mi edilmez mi, sikanın *mürseli* hüccet olur mu gibi bir sorun gündeme gelmektedir.

İrsâl etmek: Serbest bırakmak, salıvermek, kendi haline bırakmak manalarına gelir.⁴¹ Hadisçilerin tarifine göre "Kibâru't-tâbiîn'den (büyük yaşlı) olsun, sigâru't-tâbiînden (küçük yaşlı) olsun, tabî'nin söz, fiil ve takrir olarak Rasûlullah'tan (s.a.v.) sahâbe'yi zikretmeden naklettiği hadis'e" denir. Bu tanımdan anlaşılan şu ki, sahabe râvisi atlanarak hadis nakledilmektedir. Muhaddislerin bir kısmı sadece yaşlı tabîlerin rivayetini mürsel kabul ederken, çok az sahabeyle görüşen ve rivayetlerinin çoğu tâbiundan olan küçük yaşlı tabîlerin rivayetini munkatı' olarak isimlendirmektedir. Kişinin sahabe olup olmaması rivayetinin mürsel olup olmamasına etki etmektedir. Çünkü kişi sahabeysen rivayet ettiği zaman dolaylı

³⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 10/438-439.

³⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/376-377.

³⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/707-710.

⁴⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe fi'temyîzi's-sahâbe* (Beirut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 2/406-407.

⁴¹ Salahattin Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1985), 49.

olarak muttasıl olmakta, değilse mürsel sayılmaktadır. Fakihlerin mürsel hadis tanımı ise “Senedinin herhangi bir yerinde ınkıta bulunan hadis” olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴²

Mürsel hadisin tanımını yaparken sahabenin naklettiği mürsellerin muttasıl mesabesinde olduğunu zikretmiştik. Sahâbîlerin hepsi, ekseri ulema tarafından udûl kabul edilmiştir, bu sebeple onların mürselleri hüccet değeri taşımaktadır. Sahâbenin mürselini hüccet kabul etmeyenler ise sahabenin, hadisi tabiinden ya da sahabe olduğu sabit olmayan kimselerden alma ihtimalinden dolayıdır. Eğer sahâbiden aldığı tasrih ederlerse onlara göre de sahâbe mürseli hüccet olur.⁴³ Sahâbe mürselinin hücciyeti konusunda genel geçer bir bilgi verdikten sonra mürsel hakkında makalemizi ilgilendiren kısma; sahabe dışındakilerin mürselinin hücciyeti konusuna geçebiliriz.

Sahabe dışındakilerin mürseli konusunda ulema nezdinde ihtilaf bulunmaktadır. Hakkında ihtilaf olan mürseller, mutlak munkatı’ anlamında olan fakihlerin mürselidir. Şunu söylemeliyiz ki mezkûr mürseller, ınkıta’ dışında kabulüne mâni başkaca kusuru olmayan rivayetlerdir. Daha açık bir ifade ile senedindeki râvilerin güvenilir ve başkaca tân sebeplerinden tecrid edilmiş olması halinde delil oluşunun ihtilafı mevzubahis olur. Aksi durumlarda mürsel ittifakla reddolunur.⁴⁴ Bütün bu görüşler göz önünde bulundurulduğunda tahririni yaptığımız hadisin bu şekilde bir reddi mümkün gözükmemektedir. Zira senetteki irsal yapan râvinin sika olması hadisin sıhhati yönündeki endişeleri izale etmeye yetmektedir.

4. Hadislerin Tenkidi

4.1. Hadis Metinlerinin Ortak Yönleri

Mezkûr hadis metinlerinin ortak yönlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Rasûlullah, Esmâ bint Ebûbekir’in üzerinde ince bir elbise görmüştür.
- Buna mukabil olarak ondan yüz çevirmiştir.
- Akabinde hayız çağına ulaşmış kadınların eller ve yüzler hariç bedeninin hiçbir yerini göstermemesinin uygun olduğunu ifade etmiştir.
- Bunu söylerken eline ve yüzüne işaret etmiştir.

4.2. Hadis Metinlerinin Farklı Yönleri

Zikredilen hadis metinlerinin farklı yönlerini birkaç açıdan değerlendirmek mümkündür. İlk olarak ele alacağımız durum, Rasûlullah mı Esmâ bint Ebûbekir’in yanına geliyor yoksa Esmâ mı Rasûlullah’ın yanına geliyor. *Sünenü Ebî Dâvûd*, *Marifetü’s-Sünen* ve *el-Kamil’de* geçen rivayetler Esmâ bint Ebûbekir’in Rasûlullah’ın yanına geldiği geçmektedir. Buradan Esmâ’nın kardeşi Âişe’yi ziyarete geldiğini olayın bu anda vaki olduğunu düşünmekteyiz. Üzerinde Rasûlullah’ın yüzünü çevirecek derecede ince bir elbise bulunması hususunda ise evlerin yakın

⁴² Salahaddin Polat, "Mürsel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006) 52-54; *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, 51.

⁴³ Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, 92.

⁴⁴ Polat, *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*, 98.

olma ihtimalinden ötürü ev elbisesi ile hemen kardeşinin yanına uğramak istemiş olabilir. Ancak evlerinin arasında ne kadar mesafe vardı bununla ilgili kaynaklarda bir bilgiye rastlayamadık. Diğer bir ihtimal ise, tesettür emrinden önce olayın yaşanmış olmasıdır. Ancak Rasûlullah'ın bu durumdaki yaklaşımına baktığımızda tesettür kurallarının tayin edildiğini buna binâen Esmâ'yı ihtar ettiğini anlamaktayız. Son ihtimal olarak hadisin şahitlerinde geçen "yenleri uzun Şâmî bir elbise" ifadesinden Esmâ'nın elbisesinin yenleri geniş olmasından ötürü bir beis görmediği, bu konuda özensiz ve dikkatsiz davrandığı ya da bilgisiz olduğu varsayılabilir ki Rasûlullah'ın onu görünce yüz çevirmesi akabinde kesin bir şekilde ikaz etmesi bu düşüncemizi beslemektedir ve konuyla ilgili kanaatimiz de bu şekildedir.

Rasûlullah'ın Esmâ'nın yanına geldiği rivayetler Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-Kübra* ve İbn Habîb es-Sülemî'nin *Edebü'n-Nisa* adlı eserlerinde geçmektedir. Bu rivayetle ilgili olarak Esmâ bint Ebûbekir'in kız kardeşi Hz. Âişe'yi ziyarete geldiği ya da onun yanına uğradığı ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Esmâ'nın kız kardeşinin yanında kadın kadına oldukları için bu elbiseyi iç giysi olarak giymesi ve rahat etmek açısından böyle bir vaziyette bulunması doğaldır. Bu konuda Âişe annemiz neden onu uyarmadı diye bir itiraz yapılabilir. Bu durumu da ablanın kardeşe nazınının geçmesi kabilinden görmekte ve bu sebeple rahat davrandığını düşünmekteyiz. Zira kadınların evlerinde mahremlerinin yanında tesettürlü olmak gibi bir zorunluluğun bulunmaması bizi bu düşünceye sevk etmiştir. Burada "Rasûlullah neden müsaade istemeden içeri girdi?" gibi bir itiraz yöneltilebilir ancak bu itiraz isabetli değildir, zira evine girerken böyle bir izne gerek duymamış olması gayet tabiidir.

Rivayetlerdeki bir diğer farklılığa gelince, Rasûlullah'ın içeri girdikten sonra hemen çıkması sonra gelip Âişe annemize durumu anlatması ve içeri girip gördükten sonra direkt Esmâ'yı uyarması dikkatimizi celb etmektedir. İlk meselede ani bir tepkiyle dışarı çıkması ve akabinde Âişe annemize Esmâ'nın halini görmedin mi demesi bu durumun ilk kez vuku bulduğunu düşündürmektedir.

Rasûlullah'ın bizatihi kendisine değil kız kardeşi Âişe annemiz üzerinden Esmâ'yı bu konuda uyarması muhtemeldir. Bir diğer ihtimal ise eşinin ablası olması sebebiyle ona kerih gördüğü bir durumu direkt demekten imtina etmiş olabilir. Diğer durumda ise direkt kendisinin yüzüne hitaben uyarması bu durumun birkaç kez tekrar ettiğini ve daha etkili olması için söylediği ihtimalini barındırmaktadır. İki rivayeti cemettiğimizde bu durumun hâsıl olması mümkünattandır. Zira mezkûr rivayetler manayla rivayetin ve râvi tasarruflarının izlerini taşımaktadır.

Bu durumları göz önünde bulundurduğumuzda hadisin genel mefhumu şu şekildedir: Yaşanan vakanın tesettür emrinden sonra yaşandığı, Rasûlullah'ın Esmâ'nın giyim konusundaki ihmalkârlığı sebebiyle onu kat'i bir şekilde uyardığı, buna binaen hayız çağından sonraki Müslüman kadının nasıl giyinmesi konusunda bir ölçü belirttiği kanaatimizce sabit olmuştur.

5. Hadisin Fikhî Yönü ve Kendisiyle İstişâh Gösterildiği Yerler

Sünnet'in bize sözlü olarak aktarımı olan hadisler, Kur'an'da var olan hükümlerin tatbikinin keyfiyetini bize bildiren asli kaynaklardan birisidir. Müslüman âlimler Kur'an'daki birçok meselenin çözümü ve hükmün uygulanabilirliği noktasında sünneti bağlayıcı görmüştür.

Hüküm bina etme ve içtihad yapma hususunda Kur'an'dan sonra gelen sünnet hüccet olarak kullanılmıştır. Sünnetin yazılı formu olan hadisler ise bu esnada kendisiyle amel edilmesi açısından *mamûlun bih* ya da *gayr-ı mamûlun bih* olarak değerlendirilmiştir. Kimi mezhep imamları hadisleri ihticac ederken râvinin kavli ve tatbikine bakarken, kimisi de sadece naklettiği rivayeti esas alarak hüküm bina etme gayretinde bulunmuştur.

Bu makalemizde tahririni yaptığımız Esmâ hadisinde birçok âlim meseleye sadece kadının giyimi özelinde değil farklı birçok noktadan yaklaşarak verdiği hükmün sünnetten delili olarak Esmâ hadisini göstermiştir. Mezkûr hadis her ne kadar muhaddisler tarafından *mürsel* olarak değerlendirilse de birçok fakih kendisiyle istişâh getirmiştir. Bu durum bize hadisin *mamûlun bih* olduğunu bariz bir şekilde ispat etmektedir. Nitekim aşağıdaki örnekler bu sözümüzü destekler niteliktedir:

- Hanbelî fakihlerinden İbn Kudâme, mümeyyiz çocukların yanında kadınların örtünmesiyle ilgili alâkalı kısımda, hükümleri ilgili ayetlerle delillendirdikten sonra "Erkeklerle evlenmesi uygun olmayan bir kız çocuğunun hükmü, kadınlar yanındaki erkek çocukların hükmü gibidir. Evlilik için uygun olan bir kız çocuğu, mümeyyiz çocuklar gibi hüküm görür"⁴⁵ diyerek akabinde mezkûr hadisi istişâh olarak zikretmektedir.

- *El-Muğni* adlı eserinde ise erkeğin yabancı kadınlara bakması ile ilgili hükümleri zikrederken Hanbelî fakihlerinden Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın "Yüz ve eller dışında diğer vücut kısımlarına bakmak haramdır, çünkü avrettir. Ancak fitne tehlikesinden kaçınıldığında yüz ve ellerine bakmak mübahdır, ancak hoşnutsuzluğa yol açacak şekilde değil. Bu, Şaffî mezhebinin görüşüdür." dedikten sonra "... Kendiliğinden görünen yerler istisna ziynetlerini göstermesinler..." (Nûr 24/31.) ayetinin tefsirinde İbn Abbâs'ın istisna edilen yerlerin eller ve yüz olduğunu naklettiğini ifade edip aynı zamanda mezkûr hadisi de delil olarak sunduğu görülmektedir.⁴⁶

- Hanefi fakihlerinden İbn Nuceym, Ebû'l-Berekât en-Nesefî'ye ait *Kenzü'd-dekâik*'e yazdığı meşhur şerhi *el-Bahrü'r-râik*'te bakmanın hükmü ile ilgili kısımlarda erkeğin kadına bakmasının cevazı hususunda sünnetten delil olarak Esmâ hadisini zikretmiştir.⁴⁷

⁴⁵ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî, *el-Kâfi fi fikhî'l-İmâmî'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414), 3/6.

⁴⁶ İbn Kudame, *el-Muğni* (Riyad: Daru Âlemi'l-Kütüb, 1417), 9/498-499.

⁴⁷ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Misrî ibn Nuceym, *el-Bahrü'r-râik* (Kahire: Daru'l-Kitabi'l-İslâmî, ts.), 8/217-218.

- Cumhur-i ulemâ, kadının elleri ve yüzü hariç bütün bedeninin avret olduğu konusunda ittifak etmiştir. Çünkü kadın erkeklerle alım satımda elinin, muamelatta -tanınma ve tanışma - ise yüzünün görünmesine ihtiyaç duyar. Ebû Hanife, kadının ayaklarının görünmesinin caiz olduğunu ifade etmiştir. Zira ayette geçen kendiliğinden görünen kısımlara ayakları da dâhil eder. İbn Âbidîn ise, elin iç tarafının dış tarafına dâhil olmadığını, örfen "keff" in elin içi olduğunu bundan ötürü elin dış tarafının avret olduğunu söyler. Ebû Yûsuf ise kollarında avret mahalli dışında olduğunu ifade etmiştir. Genel kabul ise kadının elini ve yüzünü açması ve bu ikisine bakılması, "... Kendiliğinden görünen yerler istisna ziynetlerini göstermesinler..." (Nûr 24/31.) ayeti ve Esmâ hadisi ile caizdir.⁴⁸

- Fakihler, bir erkeğin namahrem genç bir kadının avret yerine bakmasının haram olduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır "Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar..." (Nûr 24/30.) ayetini ve "Şüphesiz Allah (c.c.) Ademoğluna zinadan nasibini yazmıştır ve buna erişecektir. Gözlerin zinası bakmaktır..." hadisini delil getirmişlerdir. Sonra bakılması haram olan avretin tanımında ihtilaf etmiştir.

Namahrem bir kadının yüzüne ve avuçlarına bakmak, şehvet kastı yoksa ve böyle bir ihtimal de yoksa caizdir, meşru bir mazeret olmaksızın bakmak ise haramdır. Bu görüş Hanefiler ve Malikîler tarafından benimsenmiştir ve Şafîîler bu görüşün tam tersine göre görüş belirtmişlerdir. Hanefilere göre avuçtan kasıt sadece iç kısmıdır, arkası ise bakılması haram olan bir avret kabul edilmektedir. Malikî mezhebine göre ise avucun içi ile dışı arasında bir fark yoktur, bu nedenle zevk alma niyetiyle ve fitne korkusu olmaması, kadının ve erkeğin Müslüman olması şartıyla bakmak haram değildir. Kâfir ise Müslüman kadının hiçbir uzvunu ona göstermesi caiz değildir, kadının bütün vücudu onun için avret sayılır.

İbn Abbâs, Hz. Ali ve Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre: "Gösterilen yüz ve avuç içleridir" Kurtubî ise: Yüz ve avuçların diğer durumlara nazaran daha çok namazda ve hacda görüldüğü için istisnanın namaza ve hacca hamledildiğini ifade etmiştir. Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre Esmâ bint Ebûbekir ince bir elbise ile Rasûlullah yanına girdiğinde ondan yüzünü çevirdi ve şöyle buyurdu: "Ey Esmâ, kadın hayız olduğu zaman şundan ve şundan başka yerinin görülmesi uygun değildir." Hadis, yabancı bir kadının yüzünün ve avuçlarının avret olmadığına ve erkeğin onlara bakabileceğine delalet etmektedir.⁴⁹

Görüldüğü üzere birçok mesele de tahrici yapılan hadis hüccet olarak kullanılmıştır. Bununla beraber Nur suresinde geçen *لَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا* ayetinin tefsirinde meşhur

⁴⁸ Komisyon. *el-Mevsûatü'l-Fikhiyye el-Kuveytiyye*, (Kuveyt: Küveyt Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı, 2002), 31/44-45.

⁴⁹ Komisyon. *el-Mevsûatü'l-Fikhiyye el-Kuveytiyye*, 30/341-342.

müfessirlerden İbn Kesîr⁵⁰ ve Kurtubî⁵¹ Esmâ hadisini delil olarak göstererek “Kendiliğinden görünen yerlerin” eller ve yüz olduğunu ifade etmişlerdir.

6. Sonuç ve Öneriler

Dinimizin emirlerinden olan örtünmenin farziyeti, Kur’an ve sünnetten varid olan açık naslar ile sabittir. Nitekim Cumhur-i ulemâ da örtünmenin farz olduğu konusunda ittifak etmiştir. İhtilaf olduğu düşünülen kısım ise örtünmenin ölçüsü, sınırı ve keyfiyetidir. Bu makalede bu ölçülerin neler olduğunu ifade eden hadislerden birisinin tahriri yapılmıştır.

Netice itibarıyla Ebû Dâvûd’un *es-Sünen*’inde geçen “Siyabun Rikakun” hadisinin Ebû Dâvûd’un *el-Merâsîl*, Beyhakî’nin *Ma’rifetü’s-sünen ve’l-âsâr* ve *es-Sünenü’l-Kübrâ*, İbn Adî’nin *el-Kâmil fi du‘afâ’i’r-ricâl*’inde 1 tane, Abdülmelik b. Habîb es-Sülemî’nin *Kitâbü edebi’n-nisâ*’sında ise 2 tane olmak üzere 6 farklı âdidına ulaştık.

Tahriri yapılan hadisin irsal yapan ravisi Hâlid b. Dureyk hakkında cerh ve tadil âlimleri *sikâ* olduğunu ifade etmektedirler. Buna binaen çalışmamızı güçlü kılan diğer rivayetlerden Beyhakî’nin *es-Sünenü’l-Kübrâ*’ında Esmâ bint Umeys tarikiyle bize *muttasıl* olarak bir rivayet gelmektedir. Bu rivayet, *sahîh* kabul edilirse diğer rivayetler onun âdidları konumunda olarak rivayeti güçlendirmektedir. Lakin mezkûr rivayetin râvilerine bakıldığında Abdullah İbn Lehia haricindeki diğer râvileri, cerh ve tadil âlimleri tevsik etmektedir.

Abdullah İbn Lehia hakkında ise münekkitler hem menfi hem de müspet ifadeler kullanmaktadır. Bu cerh ifadeleri içinde *eşeddu’z-za’f*’a rastlanılmamaktadır. Hadis *zayıf* kabul edilse bile diğer zayıf rivayetler ile *hasen li gayrihi* seviyesine yükselecektir. Bu da hadisin kendisiyle amel edilmesi noktasında herhangi bir engel bırakmamaktadır. Nitekim birçok fakihin de tahriri yapılan hadisi istişhâd olarak kullanması bunu ispat etmektedir.

⁵⁰ İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-‘azîm*, 6/42.

⁵¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi’l-Kur’ân* (Kahire: Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye, 1384), 12/229.

Kaynakça / References

- Ahmet b. Hanbel. *el-Müsned*. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1. Basım, 1421.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*. thk. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî. 10 Cilt. Beyrut: Daru Kuteybe, 1. Basım, 1412.
- Cürcânî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-. *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*. thk. Adil Ahmet Abdulmevcud. 9 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1418.
- Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. 17 Cilt. Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslami, 1. Basım, 1422.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 16 Cilt. Medine: Daru'l-Berr, 2. Basım, 1435.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav'. *Tefsîrü'l-kur'âni'l-azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin. 9 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1419.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*. 9 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1419.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîlî el-Makdisî. *el-Kâfi fi fihî'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1414.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîlî el-Makdisî. *el-Muğnî*. 15 Cilt. Riyad: Daru Alemi'l-Kütüb, 3. Basım, 1417.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. *el-Bahrü'r-râik*. 8 Cilt. Kahire: Daru'l-Kitabi'l-İslami, 2. Basım, ts.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-kur'ân*. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısrîyye, 2. Basım, 1384.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-. *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1. Basım, 1400.
- Muhammed Hamdi Yazır, Elmalılı. *Hak Dini Kur'an Dili*. ed. Asım Cüneyd Köksal - Murat Kaya. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2022.
- Polat, Salahattin. *Mürsel Hadisler ve Delil Olma Yönünden Değeri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1. Basım, 1985.
- Polat, Salahattin. "Tahrîc". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Ocak 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tahric--hadis>
- Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-. *el-Merâsîl*. thk. Şuayb b. Muharrem el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1. Basım, 1408.
- Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. 4 Cilt. Beyrut: El-Mektebetü'l-Asriye, 1. Basım, 1431.
- Sülemî, Ebû Mervân Abdülmelik b. Habîb b. Süleymân es-. *Kitâbü edebi'n-nisâ'*. thk. Abdulmecid Türkî. b.y.: Daru'l-Garbi'l-İslami, 1. Basım, 1412.

-
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l Marife, 1. Basım, 1431.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Siyeru a'lämi'n-nübelâ'*. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 3. Basım, 1405.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdusselam et-Tedmirî. 52 Cilt. Kahire: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 2. Basım, 1413.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-tabakâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdusselam et-Tedmirî. 52 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 2. Basım, 1413.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Tezhîbü Tehzîbi'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*. 11 Cilt. Kahire: el-Farukü'l-Hadise, 1. Basım, 1425.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Tezhîbü Tehzîbi'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*. 11 Cilt. Kahire: el-Farukü'l-Hadise, 1. Basım, 1425.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Tezkiretü'l-huffâz*. 5 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1419.
-

Orijinallik Beyanı / Declaration of Authenticity

Bu makale iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilememiştir. / This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Akademik Etik Beyanı / Academic Ethics Statement

"Kadının Örtünmesi Gereken Sınırlar Bağlamında Ebû Dâvûd'un es-Sünen'inde Geçen "Siyabun Rikakun" Hadisinin Tahrir ve Değerlendirmesi" başlıklı makale bilimsel araştırma tekniklerine ve akademik etik ilkelerine uyularak hazırlanmış, veriler üzerinde herhangi bir tahrifat veya çarpıtma yapılmamış, başka bir araştırmadan kısmen veya tamamen intihal edilmemiş, yayınlanması amacıyla başka bir yayın organına gönderilmemiştir.

The article titled "In Abu Dâwûd's al-Sunnân in the Context of the Limits of Women's Veiling Takhrij and Evaluation of the Previous Hadith "Siyabun Rikakun" has been prepared in accordance with scientific research techniques and academic ethics principles, no falsification or distortion has been made on the data, no partial or complete plagiarism has been made from another research, and it has not been sent to another publication organ for publication.

Çatışma Beyanı / Conflict Statement

"Kadının Örtünmesi Gereken Sınırlar Bağlamında Ebû Dâvûd'un es-Sünen'inde Geçen "Siyabun Rikakun" Hadisinin Tahrir ve Değerlendirmesi" başlıklı makaleyle ilgili olarak diğer kişi veya kurumlarla herhangi bir çıkar çatışması söz konusu değildir. / There is no conflict of interest with other individuals or institutions regarding the article titled "In Abu Dâwûd's al-Sunnân in the Context of the Limits of Women's Veiling Takhrij and Evaluation of the Previous Hadith "Siyabun Rikakun".

İthaf / Dedication / إهداء

Bu çalışma, İsrail'in Gazze'deki üniversitelere, okullara, hastanelere, mülteci kamplarına, evlere, camilere ve kiliselere düzenlediği vahşi, barbar, insanlık ve hukuk dışı saldırıları nedeniyle hayatını kaybeden bilim insanları, öğrenciler, sağlık çalışanları, din adamları, gazeteciler, bebekler, çocuklar ve masum sivillere ithaf edilmiştir. İsrail'in iki milyondan fazla Gazzeliyi evlerinden ve topraklarından sürgün etmek istemesi insanlık dışıdır. İsrail'in uluslararası hukuka, insan hak ve hürriyetlerine aykırılık içeren tüm işgal ve saldırıları suçtur ve bu nedenle yargılanması gerekmektedir.

This article is dedicated to the scientists, students, health workers, religious officials, journalists, babies, children and innocent civilians who lost their lives as a result of Israel's brutal, barbaric, inhumane and illegal attacks on universities, schools, hospitals, refugee camps, homes, mosques and churches in Gaza. Israel's attempt to expel more than two million Gazans from their homes and lands is inhumane. All Israeli occupations and attacks that violate international law, human rights and freedoms are crimes and therefore Israel must be prosecuted.

هذه المقالة موجهة إلى العلماء والطلاب وعاملين في مجال الصحة ورجال الدين والصحفيين والرضع والأطفال والمدنيين الأبرياء الذين فقدوا حياتهم بسبب الهجمات الوحشية واللاإنسانية وغير القانونية التي شنتها إسرائيل على الجامعات والمدارس والمستشفيات ومخيمات اللاجئين والمنازل والجوامع والكنائس الموجودة في غزة. فما تريده إسرائيل من نفي وتهجير أكثر من مليوني فلسطيني من أراضيهم ومنازلهم هو أمر غير إنساني. إن كافة ما تفعله إسرائيل من هجمات تتنافى مع حقوق الإنسان والحريات والقانون الدولي هي جرائم ولهذا السبب يجب محاكماته

Yazarlık Katkısı / Authorship Contribution

Çalışmanız tek yazarlı olarak yürütülmüştür. / The study was conducted with a single author.